

ЛІТЕРАТУРА:

1. Максимова В.Н. Акмеология школьного образования. – С-Пб., 2000.
2. Полунев Ю. Шкільний світ. – Травень. – 2005.
3. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління в системі середньої освіти. – К.: ІЗМН, 1997.
4. Матини Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. – М.: МПСИ, Воронеж, 2002.
5. Семикіна М. Конкурентоспроможність працівника та ціна робочої сили на ринку праці // Україна: аспекти праці. – 1999.
6. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін. – К., 2003.
7. Чупрова О.Ф. Формування конкурентоспроможності особи майбутнього вчителя в процесі експертно-аналітичної діяльності.

УДК 378

О.В. Іванова

ШЛЯХИ ЗАСВОЄННЯ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ІРРЕАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ НА ТЕКСТОВІЙ ОСНОВІ

У статті обґрунтовуються шляхи засвоєння студентами-філологами категорії ірреальної модальності та її засобів вираження на текстовій основі, способи використання тексту з метою ознайомлення з тими граматичними поняттями, сутність яких найвиразніше проявляється в їх мовленнєвій функції.

The article is devoted to the ways of mastering by the philological students the category of unreal modality and the means of its expression in the base of the text, the ways of the usage of the text with the object of acquaint with that grammar concepts which essence is the most brightly shown in their function of the language.

Організація навчального процесу у вищому закладі освіти з орієнтацією на модель майбутньої педагогічної діяльності студента – необхідна умова сучасної системи освіти, в результаті якої навчально-пізнавальна діяльність має відбитися у професійній з відповідною зміною мети, потреб, дій та засобів.

Оскільки на філологічних спеціальностях мова і мовлення стають предметом фахового вивчення, то усвідомлення засобів мови – важливий чинник формування мовленнєвої діяльності як провідної. Якісна лінгвістична підготовка є фундаментом педагогічної майстерності вчителя-словесника. Вона передбачає засвоєння системи мовних теоретичних знань і оволодіння мовленнєвими навичками. Високоякісне мовлення забезпечує ефективність процесу передачі знань, обміну інформацією, сприяє вдосконаленню пізнавально-практичної діяльності, регулює взаємовідносини між викладачем та студентами. Досягнення майбутнім учителем поставленої мети має відбуватися лише за умов глибокого осмислення питань мовознавчої теорії, усвідомлення зв'язку одного явища з іншим, володіння системою мови й законами її функціонування.

Мета статті – виявити шляхи засвоєння студентами філологічних спеціальностей засобів вираження категорії ірреальної модальності на основі тексту.

Модальність тісно пов'язана з семантичним значенням речення. Не можна назвати висловлення реченням, “якщо в ньому не виявлено хоч якого-небудь вираження модальності” [1: 44].

Категорією модальності (або її елементами) займалися такі вчені: Ш. Балі, О. Буніна, В. Виноградов, І. Вихованець, М. Трепл, З. Долгополова, Є. Зверева, І. Намакштанська, І. Хлебнікова та ін.

Модальність, як граматична категорія, є відображенням нашого ставлення до об'єктивної дійсності. “Будь-яке ціле висловлення думки, почуття, спонукання до дії виражає дійсність у тій чи іншій формі висловлення, втілюється в одній із наявних у даній мові інтонаційних схем речення і виражає одне з тих синтаксичних значень, які в своїй сукупності утворюють категорію модальності” [2: 35].

Ефективним засобом розширення уявлень про лексичний, граматичний чи синтаксичний склад того чи іншого поняття, явища, категорії, встановлення зв'язків у реченні є зв'язне висловлювання. Текст у сучасній лінгвістиці визначається як “послідовність кількох чи багатьох речень, побудованих відповідно до правил мови” [3: 6]. Текст дає можливість розвинути мовні знання і уявлення студентів, допомагає з'ясувати суть категорій.

Багатий текст – шлях до оволодіння мовними скарбами. “Опора на текст при вивченні мовного явища ніби зближує те, що лежить на поверхні: слово – об'єкт лінгвістики і слово – елемент, вияв образного, художнього мислення. Це дає поштовх асоціативному мисленню, розширює погляд на сутність речей, явищ” [4: 208].

У художньому творі будь-яке слово може стати виразним, здатним збільшити комунікативну значущість висловлювання за рахунок вираження суб'єктивної модальності, емоційної реакції на ситуацію всього висловлювання або його частини. Це досягається за допомогою спеціальних стилістичних прийомів. Виділення цих прийомів дає можливість проникнути в “механізми” художнього мовлення, наблизити його до більш повного і глибокого розуміння.

Під час вивчення категорії ірреальної модальності текст може бути основою для проведення евристичної бесіди, яка забезпечує індуктивний шлях міркувань. Система запитань і завдань спрямовує логіку вивчення категорії ірреальної модальності студентами від окремих відомих фактів до “відкриття” тієї чи іншої граматичної закономірності.

Для прикладу можна запропонувати таке завдання:

Завдання 1. Прочитайте уривки текстів і визначте, яке ставлення виражають автори до висловлених ними думок.

1. *Хотіла б я вийти у чистеє поле, припасти лицем до сирій землі і так заридати, щоб зорі почули, щоб люди вжахнулись на сльози мої (Л. Українка).*
2. *Але ще важче, мабуть, було б уявити самим чумакам, що котрийсь із їхніх нащадків стане крилатим, літатиме в повітрі, стрибатиме вночі з таких висот, де лютує мороз, в той час, як земля дихає теплом повного літа... (О. Гончар).*
3. *Як багато вам може дати мистецтво, його справді неосяжні обрії! Лише не лінуйтеся. Одне слово, пізнайте животворну силу самоосвіти! (М. Амосов).*

Процес виконання завдання супроводжується бесідою:

1. Що спільного з точки зору семантики прослідковується у цих реченнях?
2. Які, на вашу думку, відношення авторів до висловлених ними думок?
3. Якими мовними засобами виражаються в наведених реченнях ці відношення?
4. Яка мовна категорія передає ставлення мовця до висловлення?
5. У чому полягає відмінність між категоріями ірреальної та реальної модальності?

Це, як показав експеримент, сприяє формуванню вмінь студентів аналізувати, порівнювати, узагальнювати, виражати думку своїми словами, виробляє навички стежити за розгортанням матеріалу, виділяти головне при вивченні категорії ірреальної модальності.

Залежно від змісту виучуваної мовної категорії, ми виокремлюємо три способи використання тексту: 1) безпосередній розгляд і аналіз художнього тексту або зіставлення двох текстів; 2) переконструювання тексту, порівняння його з вихідним; 3) складання зв'язного тексту за драматизацією дії, сюжетною грою.

Спосіб безпосереднього використання тексту є доцільним і для ознайомлення з тими граматичними поняттями, сутність яких найвиразніше проявляється у їх мовленнєвій функції.

Застосування тексту з метою постановки проблеми створює мотив діяльності, дає змогу залучити студентів до підготовки схем, ставити ряд завдань, що вимагають аналіз вихідного матеріалу, порівняння отриманих фактів і узагальнень, у результаті яких вони самі формулюють правила та визначають послідовність дій під час їх використання. Наприклад:

Завдання 2. Прослухайте текст та назвіть дієслівний спосіб, що застосовує автор, якими засобами передається умовність?

*Коли б тобі бажав я сліз і муки,
І кари найстрашнішої бажав,
Я б не викручував твої тендітні руки
І в хмурім підземеллі не держав.
Ні, я б не став тебе вогнем палити,
З тобою б розквитався без жалю;
Я б побажав тобі когось отак любити,
Як я тебе люблю.*

В.Симоненко.

Завдання 3. Прочитайте поезію. Висловіть своє припущення, які почуття переживав автор, створюючи ці рядки.

*Утекти б од себе геть світ за очі
У небачене, нечуте, у немовлене,
Де нема ані осмут, ні радощів,
Де ніщо не збавлене, не здолане*

В. Стус.

Проаналізуйте речення з точки зору модальності: реальне / ірреальне, об'єктивне / суб'єктивне.

Завдання 4. Прочитайте текст, висловіть своє ставлення до написаних рядків.

*Люди, будьте взаємно ввічливі! –
І якби на те моя воля,
Написала б я скрізь курсивами:
Так багато на світі горя,
Люди, будьте взаємно красивими!*

Л. Костенко.

Якими мовними засобами виражаються бажання та умови, за яких вони могли б здійснитися?

Функціональне призначення мовних засобів установлюється в процесі стилістичного аналізу тексту, що дає змогу прослідкувати, яку роль виконує певний мовний засіб у контексті.

Під час закріплення матеріалу можна запропонувати редагування текстів або їх частин. Такі завдання передбачають формування умінь удосконалювати власні висловлювання, помічати недоречно вжиті слова, граматичні форми чи синтаксичні конструкції, послідовність викладу.

Завдання 5. Прочитайте уривок тексту. Визначте, яке ставлення виражає автор до свого висловлювання. Допишіть його кінцівку.

Щось несказанно чарівне й зворушливе криється в природі, коли під місяцем бовваніють чи іскряться розмивчастим відливом чубаті полукипки. Тоді, здається: ось-ось на житніх стернях побачиш саме літо, що йде, неначе утомлена жниця, і само собі дивується...

Завдання 6. Прочитайте текст, вкажіть, яке ставлення автора до висловленого?

Коли б мені, вітре буйний, на час твої крила, тоді мене людська воля нічим не спинила б. Тільки б вечора дождався, заховалось сонце, полинув би до милої, до її віконця. Я б усе, що є на серці, розказав дівчині, розказав би, як у світі тяжко сиротині. Схоже б, вітру послухала моя чорнобрива, може б вітрові сказала хоч ласкаве слово. А я б тоді, вітре буйний, вернув тобі крила, коли б знав по щирій правді, що думає мила. Як не любить, тобі б

тоді оддав я кручину, а ти б замів, вітре буйний, мою домовину. (О. Афанасьєв-Чужбинський.)

Уявіть, що ви той, кому адресовані ці слова. Напишіть листа коханій людині, від якої ви ще листа не отримували. Умова: ви не знаєте про його почуття і не впевнені, що ваш лист дійде до неї.

Завдання 7. Прочитайте поезію, висловіть передбачення щодо адресанта висловлювання. Як на Вашу думку, чи може автор змінити обставини? Якими засобами виражена ірреальність у тексті?

*Наче сон... Я пройшов із туману
І промінням своїм засіяв...
Та на тебе, чужу і кохану,
Я і славу б свою проміняв.
Я б забув і образу, і сльози...
Тільки б знову іти через гать,
Тільки б слухать твій голос і коси,
Твої коси сумні цілувать.
Ночі ті, та гітара й жоржини,
Може, сняться тепер і тобі...
Сині очі в моєї дружини,
А у тебе були голубі.*

В. Сосюра.

Помрійте, що ці рядки написані саме для Вас. Дайте на них відповідь авторові.

Отже, у процесі засвоєння граматичних категорій і форм (у даному випадку засоби вираження категорії ірреальної модальності) студенти як теоретично, так і практично оволодівають знаннями і закономірностями вживання цих категорій у мовленні. Практичні заняття з мови, побудовані на текстовій основі, формують логічне мислення студентів, сприяють виробленню умінь і навичок правильно користуватися засобами вираження мовних категорій у різних мовленнєвих ситуаціях, усвідомлюючи значення слова в тому чи іншому контексті. Художній текст сприяє збагаченню мовлення студентів-філологів, допомагає практично оволодіти нормами української літературної мови, підвищити інтерес до слова як естетичної категорії.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в з'ясуванні результативності навчання студентів-філологів категорії модальності на текстовій основі, яку дасть можливість установити науково обґрунтований педагогічний експеримент.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 393 с.
2. Виноградов В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1986. – 638 с.
3. Варзацька Л. Навчання мови та мовлення на основі тексту. – К.: Радянська школа, 1986. – 104 с.
4. Ніколаєва Л. Текст як шлях до оволодіння мовними скарбами // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільськ: Вид-во Кам'янець-Подільського пед. ін-ту, 2003. – №8. – С. 204-212.